

AHKERAT & ROHKEAT OSAAJAT MAAILMALLA!

CIMOn kansainvälisten harjoitteluohjelmien
vaikuttavuusarviointi

Lauri Tuomi

© Opetushallitus

Raportit ja selvitykset 2017:4

ISBN 978-952-13-6352-8 (pdf)

ISSN-L 1798-8918

ISSN 1798-8926 (pdf)

Taitto: Grano Oy

www.oph.fi

SISÄLTÖ

1.	JOHDANTO	.5
2.	CIMON KANSAINVÄLISET HARJOITTELUOHJELMAT	.6
3.	SELVITYKSEN TOTEUTUS JA KÄYTETYT MENETELMÄT	.7
4.	KOHDERYHMÄKOHTAISET TULOKSET	.9
4.1.	Harjoittelijat	9
4.2.	Korkeakoulut	14
4.3.	Harjoittelupaikat	17
5.	NÄKÖKULMIA YHTEISKUNNALLISEEN VAIKUTTAVUUTEEN – KANSAINVÄLISTÄ OSAAMISTA JA SUOMI-LÄHETTILÄITÄ MAAILMALLA	.20
6.	OHJELMIEN KEHITTÄMISIDEAT JA SUOSITUKSET KOHDERYHMITÄIN	.21
7.	JOHTOPÄÄTÖKSET	.23
	LIITTEET JA TAUSTA-AINEISTOT	.25

1. JOHDANTO

Kansainvälinen harjoittelu on ollut yksi CIMOn (nykyisin Opetushallitus) peruskivistä – alkaen jo vuodesta 1952. Paikkojen välittämisen ohella CIMO alkoi tiedottaa harjoittelumahdollisuuksista ja tukea suomalaisopiskelijoiden harjoittelua apurahoin. Näin valikoimiin tulivat mm. harjoittelupaikat paikallisissa organisaatioissa sekä EU:n toimielinten, YK-järjestöjen ja muiden kansainvälisten organisaatioiden ohjelmat. Myöhemmin käynnistyi harjoittelu ulkomailla toimivissa suomalaisorganisaatioissa, kuten Suomen edustustoissa ja tiede- ja kulttuuri-instituuteissa, Finpron ja Tekesin toimistoissa ja myös Suomen kielen ja kulttuurin lehtoraateissa. 2000-luvulla harjoittelun maantieteellinen painopiste siirtyi EU:n ulkopuolelle ja toiminnallinen painopiste harjoittelun koordinointiin ja tukemiseen. Olennaista kansainvälisessä harjoittelussa on ollut paitsi teoreettisen tiedon soveltaminen käytäntöön, myös ammatillisen kielitaidon syventäminen ja laajentaminen. Viimekädessä harjoittelulla pyritään kilpailukyvyn kasvattamiseen.

CIMolla on ollut koko toimintansa ajan erityyppisiä harjoitteluohjelmia. Nykyinen ohjelmarakenne on muotoutunut 2000-luvulla. CIMOn kansainvälisten harjoitteluohjelmien tarjontaa on vuosien mittaan muutettu ja kehitetty. Samanaikaisesti on tullut uusia mahdollisuuksia saataville (mm. Erasmus-harjoittelu). Ohjelmat ovat olleet vetovoimaisia. Esimerkiksi hakijoita vuonna 2015 oli 2228 ja näistä harjoitteluapuraha myönnettiin 270 opiskelijalle tai vastavalmistuneelle. Hakijamäärät ovat vaihdelleet noin 1000–2000 välillä vuosittain ja apurahan on saanut vuosittain noin 300 hakijaa. Tämän vaikuttavuusarvioinnin tavoitteena on selvittää nimenomaan näiden ns. omien, kansallisesti rahoitettujen ohjelmien merkitystä, vaikuttavuutta ja suhdetta muuhun kansainväliseen harjoittelupaikkatarjontaan.

Vuoden 2017 alusta toiminta siirtyi Opetushallitukseen vanhan Opetushallituksen ja CIMOn yhdistyttyä uudeksi virastoksi, joka jatkaa edeltäjiensä tehtäviä vastaamalla koulutuksen, varhaiskasvatuksen ja elinikäisen oppimisen kehittämistä sekä kansainvälisyyden edistämisestä. Arvioinnissa ohjelmiin viitataan vielä CIMOn ohjelmina arvioinnin kattaman ajanjakson vuoksi.

Vaikuttavuusarviointi toteutettiin 1.10.2016–31.1.2017 välisenä aikana. Ulkoisena arvioitsijana toimi KTT Lauri Tuomi, CEO, Profitmakers Oy.

2. CIMON KANSAINVÄLISET HARJOITTELUOHJELMAT

CIMOn (nykyisin Opetushallitus) kansainväliset harjoitteluohjelmat on kohdennettu korkeakouluopiskelijoille ja vastavalmistuneille. Hakijan on täytynyt olla 18 vuotta täyttänyt suomalainen tai pysyvästi Suomessa asuva ja päätoiminen opiskelu on tapahtunut Suomessa. Valmistumisesta on saanut kulua korkeintaan yksi vuosi harjoittelun alkaessa. Ohjelma- ja paikkakohtaisesti on voinut olla vielä tarkempia haku-ehdotuksia (mm. kielitaito, yläikäraja, opin-totausta tms.) Hakuja on ollut kaksi kertaa vuodessa. Paikat ovat olleet näkyvissä verkko-palvelussa¹ ja viestintää on toteutettu yhdessä korkeakoulujen kanssa.

Haut on toteutettu tähän asti maa- ja organisaatio-ohjelmina. Maaohjelmissa hakija on hake-nut harjoitteluun tiettyyn maahan, ja hänelle on etsitty sopiva paikka kohdemaassa. Jatkossa kohdemaan lisäksi myös työtehtävät on etukäteen määritetty. Maaohjelmassa on ollut paik-koja mm. Kiinassa, Intiassa, Brasiliassa, Chilessä, Argentiinassa, Perussa ja Venäjällä.

Organisaatio-ohjelmissa eri alojen paikkoja on ollut tarjolla muun muassa seuraavissa organisaatioissa:

- Finpron toimistot
- Suomen edustustot
- Kulttuuri- ja tiedeinstituutit
- Suomen kielen ja kulttuurin opetuspisteet ulkomailla
- Suomi-kodit
- Ulkomaalaiset lehdet ja The Finnish American Heritage Center
- Kehitysyhteistyötä tekevät organisaatiot ulkomailla
- Tekes

Vaikuttavuusarvioinnin tarkastelujaksoksi valittiin vuodet 2006–2014. Arvioinnin kattaman ajanjakson vuoksi ohjelmiin viitataan jatkossa CIMOn ohjelmina. Vuoden 2017 alusta toiminta siirtyi Opetushallitukseen vanhan Opetushallituksen ja CIMOn yhdistyttyä uudeksi virastoksi.

Ohjelmiin hakijat ja myönnetyt apurahat on kuvattu taulukossa 1. Tilastotarkastelussa eri vuosien luvut eivät täysin ole yhteismitallisia johtuen organisaatiomuutoksista ja hakijatilas-toinneista. Luvut antavat kuitenkin riittävällä tarkkuudella kokonaiskuvan ohjelmien vetovoimaisuudesta ja apurahamäärästä. Ohjelmat ovat kiinnostaneet tarkastelujaksolla yli 15000 opiskelijaa ja vastavalmistunutta. Apuraha on myönnetty yli 2000 harjoittelijalle. Keskimäärin noin 13 % hakijoista on saanut apurahan. CIMOn kansainväliset harjoitteluohjelmat käsittävät noin 8–10 % kansainvälisten harjoittelijoiden kokonaismäärästä korkeakouluissa. Esimerkiksi vuonna 2014 CIMOn ohjelmien osuus korkeakoulujen kokonaismäärästä oli 8 %, sillä 2014 harjoittelijoita on tilastoitu yhteensä 2808 (yliopistot: 765, ammattikorkeakoulut: 2044).

TAULUKKO 1. CIMON KV-HARJOITTELUOHJELMIIN HAKIJAT JA MYÖNNETYT APURAHAT VUOSINA 2006-2014

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Yht.
Myönnetty apurahat	274	239	247	216	245	186	220	196	223	2046
Hakemusten määrä	2530	1912	1436	1429	1661	1550	1479	1534	1504	15035

¹ http://www.cimo.fi/ohjelmat/kansainvalinen_harjoittelu

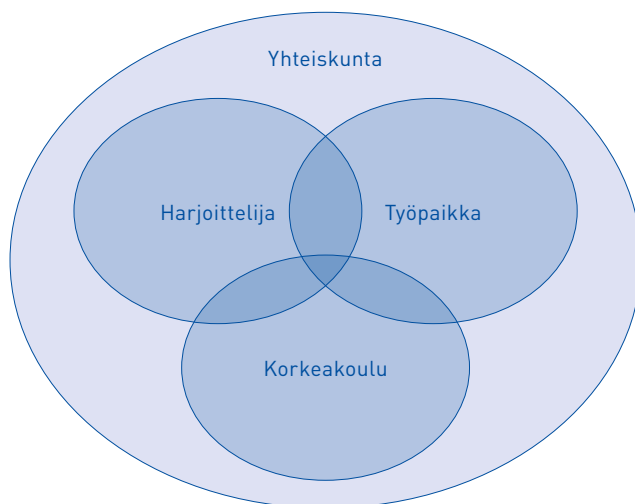
3. SELVITYKSEN TOTEUTUS JA KÄYTETYT MENETELMÄT

Tämän selvityksen tavoitteena oli arvioida vaikuttavuutta seuraavien päätavoitteiden mukaisesti:

- CIMOn harjoitteluohjelmien suhde korkeakoulujen omiin kansainvälisiin harjoitteluohjelmiin: onko päällekkäisyyksiä ja millaista lisäarvoa CIMOn ohjelmat tuovat korkeakoulujen tarjontaan jne.
- Millainen merkitys CIMOn harjoitteluohjelmilla on ollut harjoittelijoiden myöhemmälle työuralle?
- Miten harjoitteluohjelmia voitaisiin kehittää ottaen huomioon mm. tulevaisuuden työelämän osaamistarpeet?

Vaikuttavuusarviointityötä tukemaan ja ohjaamaan perustettiin ohjausryhmä, joka kokoontui kolme kertaa arviointityön edetessä. Ohjausryhmän jäsenet olivat: Marjaana Kopperi ja Juha Ketolainen Opetushallituksen kansainvälistymispalveluista (ent. CIMO), Riku Warjovaara ulkoministeriöstä, Leena Wahlfors ja Marko Niemi Unifi ry:stä (Yliopistorehtorit ry) ja Peter Finell Centria ammattikorkeakoulusta (Arene ry:n, Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ry, edustaja) sekä Mauno Kytönen Finprosta. Opetushallituksen kansainvälistymispalveluiden opetusneuvos Marjaana Kopperin ryhmän ”Harjoittelu, jatko-opiskelu ja Suomen kieli ja kulttuuri” asiantuntijat Tarja Nousiainen, Jaana Mutanen, Riitta Uotila, Ulla Härmä, Ritva Ukkonen ja Niina Juuti osallistuivat arviointihankkeen tausta-aineistojen kokoamiseen, kohderyhmien tavoittamiseen sekä webropol-kyselyjen tekniseen toteutukseen.

CIMOn kansainvälisten harjoitteluohjelmien vaikuttavuutta tarkasteltiin neljän näkökulman kautta (Kuvio 1). Nämä näkökulmat olivat: harjoittelijat, korkeakoulut, työpaikat ja yhteiskunta.

KUVIO 1. ARVIOINNIN KOHDERYHMÄT JA YHTEISKUNNALLINEN VAIKUTTAVUUS

Harjoittelijoiden osalta arviointinäkökulmina olivat:

- kansainvälisen osaamisen vahvistuminen (piilotetun osaamisen viitekehys)
- ammatillisen osaamisen vahvistuminen (teorian soveltaminen ja käytännön osaamisen vahvistuminen)
- harjoittelun asemoituminen harjoittelijan opintopolkuihin (peräkkäisten harjoitteluiden merkitys, kv-osaamisen vahvistuminen kokonaisuudessaan: harjoittelun merkitys)
- työuran valintatekijöihin ja työuran suuntautumiseen vaikuttaneet tekijät
- muut harjoittelijan kokemat hyödyt (polut työelämään tai jatko-opintoihin)

Korkeakoulujen osalta arviointinäkökulmina ovat:

- CIMOn kv-harjoitteluohjelmien suhde korkeakoulujen omiin ohjelmiin: päällekkäisyydet, mahdollinen lisäarvo
- opintojen vauhdittuminen: opintopisteiden merkitys ja tärkeys korkeakoulun näkökulmasta, opinnollistamisen mahdollisuudet, oppimismotivaation vahvistuminen, kv-taitojen merkitys opinnoissa menestymiseen
- muut korkeakoulun esille nostamat näkökulmat (esim. kansainväliset partneruudet ja yhteydet CIMOn ohjelmien työpaikkoihin)
- harjoittelun asemoituminen kv-opintopolkuihin, opintojaksoprojekteihin, TKI-/tutkimustoimintaan sekä opinnäytetyöprosessiin: CIMOn harjoittelun rooli

Työpaikkojen osalta arviointinäkökulmina ovat:

- CIMOn kv-harjoitteluohjelmien merkitys työpaikoille: mm. tuore tieto- ja osaaminen, opiskelijan ja harjoittelupaikan yhteensopivuuden merkitys, tulevaisuuden osaamistarpeiden tunnistaminen

Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden osalta selvityksessä tarkastellaan:

- CIMOn ohjelmien erityispiirteitä ja mahdollista lisäarvoa suhteessa muihin ohjelmiin
- harjoitteluohjelmien vaikutus kv-osaamisen vahvistumiseen suomalaisessa työelämässä
- harjoitteluohjelmien rooli työelämän muutoksen ja osaamistarpeiden tunnistamisessa
- kasvavien ja kehittyvien maiden tuntemuksen ja yhteyksien vahvistuminen harjoitteluohjelmien kautta (liityntä kilpailukyvyyn vahvistumiseen)

Läpäisevät teemat:

- harjoitteluohjelmaan osallistuneiden 'CIMOn harjoittelualumnien' merkitys ohjelmien kehittämiseen
- harjoitteluohjelmien rooli työelämän osaamisvaatimusten muutoksen tunnistamisessa ml. piilotetun osaamisen näkyväksi tekeminen
- CIMOn harjoitteluohjelmien rooli opintojen vauhdittamiseen (vrt. korkeakoulujen tulosvaatimukset läpäisyajkojen osalta)
- harjoittelupaikkoja tarjoavan verkoston rooli ja kehittäminen
- mikrotason vaikuttavuus: heijastusvaikutukset harjoittelijan lähipiiriin (kansainvälisyyden merkityksen ja ymmärryksen vahvistuminen harjoittelijan perhe-/ystävä-/yhteisöpiireissä)

4. KOHDERYHMÄKOHTAISET TULOKSET

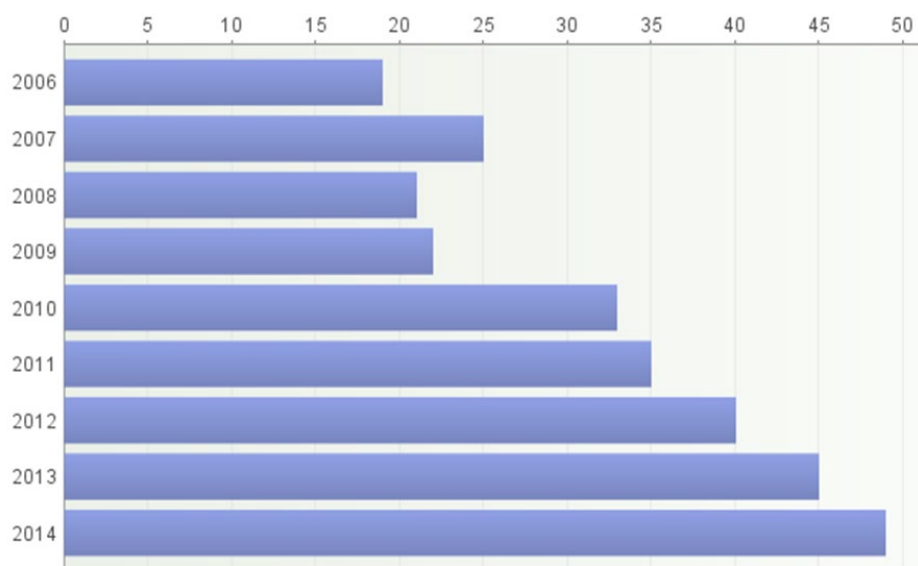
Seuraavaksi esitetään kohderyhmittäin tehtyjen webropol-kyselyiden ja teemahaastatteluiden tulokset CIMOn kansainvälisten harjoitteluohjelmien vaikuttavuuden tunnistamiseksi.

4.1. Harjoittelijat

Kyselylomake lähetettiin CIMOn kansainvälisiin harjoitteluohjelmiin vuosina 2006–2014 osallistuneille. Sähköpostikysely lähti yhteensä 2547 osoitteeseen ja vastauksia saatiin 290 henkilöltä. Sähköpostipoiminta tehtiin niistä ohjelmista, jotka ovat edelleen CIMOn ohjelma-
valikoimassa. Vain teknisesti oikeanmuotoiset sähköpostiosoitteet valittiin lähetettävien listalle.

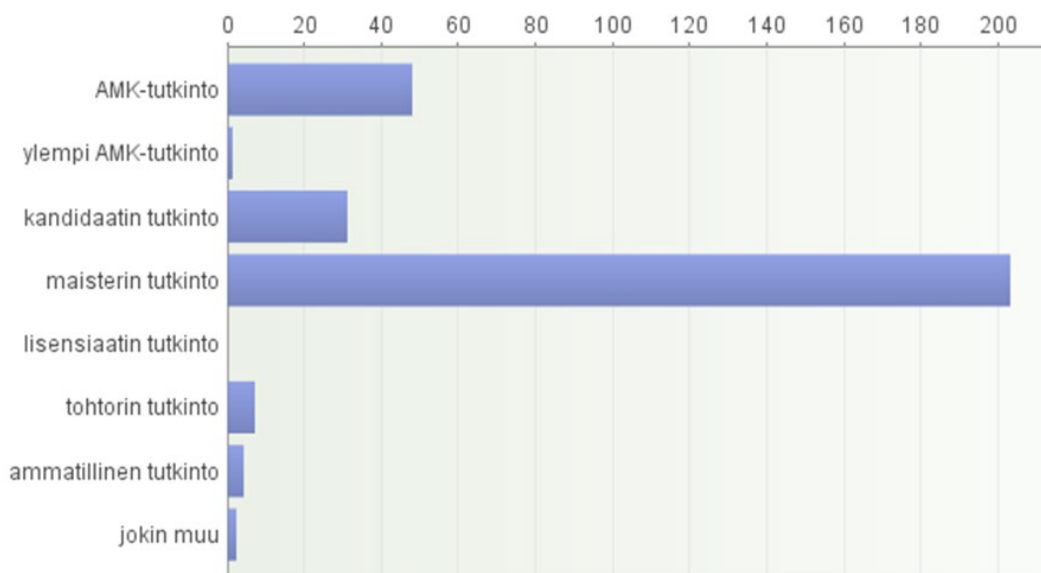
Kyselyn yhteydessä pyydettiin halukkaita ilmoittamaan kiinnostuksensa teemahaastatteluun. Kiinnostuneiden määrä ylitti kaikki odotukset: noin 150 aiemmin harjoittelussa ollutta ilmoitti kiinnostuksensa. Osa kiinnostuneista ilmaisi halukkuutensa vielä erillisin yhteydenotoin. Tämä ensikosketus vaikuttavuuteen indikoi jo tulevia tuloksia. Harjoittelijoiden näkökulmasta ohjelma on vähintään jättänyt pysyvän muistijäljen ja halun tuoda oma harjoittelu-aikainen kokemus sekä harjoittelun yksilötason vaikutukset laajemmin hyödynnettäväksi.

Kyselyyn vastanneiden jakautuminen harjoitteluvuosittain on kattava (Kuvio 2): jokaiselta tarkasteluvuodelta on vastaajia. Myös ne, jotka ovat harjoitelleet yli kymmenen vuotta sitten, osoittivat kiinnostuksensa osallistua kyselyyn ja tätä täydentäneeseen teemahaastatteluun.

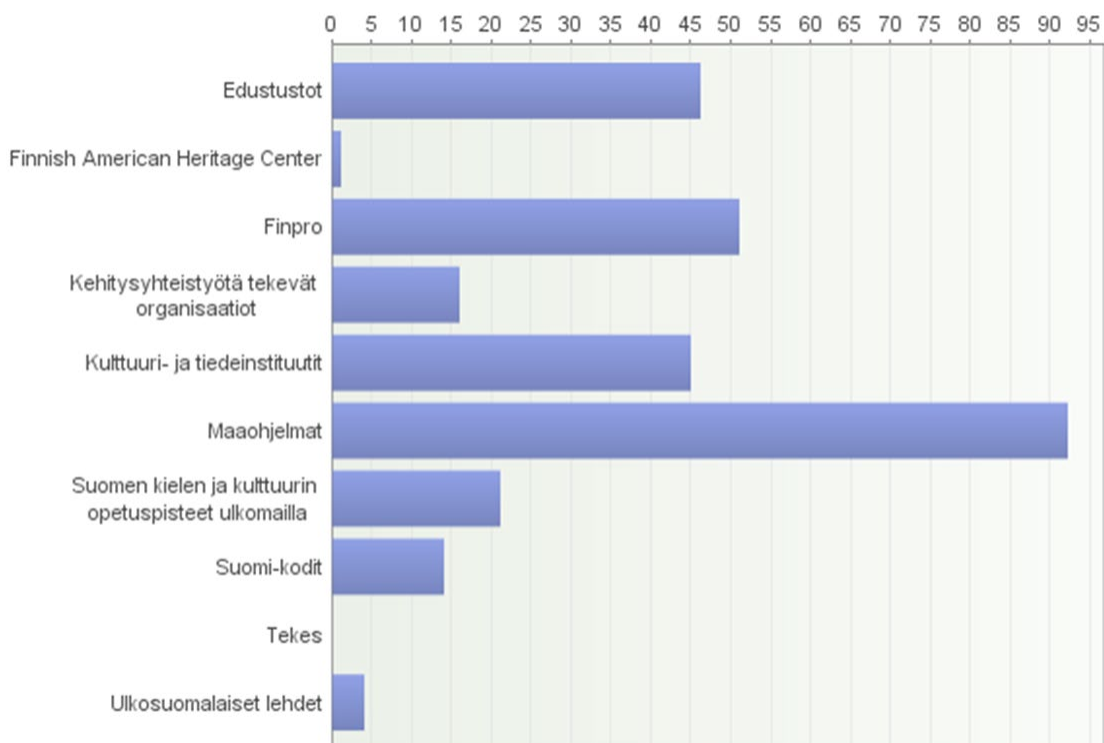
KUVIO 2. VASTAAJIEN KV-HARJOITTELUVUOSI

Osallistujien nykyinen koulutustausta (Kuvio 3) on myös suhteessa ohjelmaan osallistuneisiin pääpainon ollessa yliopistotason koulutuksessa (maisteritason tutkinto enemmistöllä) ja toiseksi laajimpana ammattikorkeakoulututkinto.

KUVIO 3. VASTAAJIEN NYKYINEN KOULUTUSTAUSTA

Harjoittelupaikat on esitetty kuviossa 4. Tämä jakauma kuvaa myös ohjelmaan osallistuneiden jakaumaa. Maaohjelmiin osallistuneiden työpaikat vaihtelevat, joten ne on esitetty yhtenä vastausvaihtoehtona. Seuraavaksi suurimmat vastaajamäärät ovat olleet harjoittelussa edustustoissa tai Finpron toimistossa ja kulttuuri-instituuteissa.

KUVIO 4. VASTAAJIEN KV-HARJOITTELUKAIKKA/-OHJELMA

Kyselyyn vastanneiden harjoittelijoiden kohdemaavalikoima on mittava. Vastaajat ovat olleet harjoittelussa yhteensä 59 maassa globaalisti. Suurimmat kohdemaat ovat olleet: Venäjä, USA, Argentiina, Chile, Intia, Kiina ja Kanada.

Ammatillinen kielitaito ja kohdemaatuntemus korostuvat koetussa vaikutuksessa työuraan

Harjoitteluun osallistuneilta kysyttiin heidän omaa arviotaan kansainvälisen harjoittelun vaikutuksesta työuralle (Taulukko 2). Vastaajaa pyydettiin tekemään arviointi asteikolla 1 – 5 (1=vähäinen vaikutus ja 5 = vahva vaikutus). Vahvin vaikutus koetaan olleen ammatillisen kielitaidon kehittymiseen (ka 4,06). Vaikutus koetaan vahvana myös kohdemaan tai -alueen tuntemuksen lisääntymiseen työuran kannalta (ka 3,88). Seuraavaksi vahvimpana koetaan vaikutus uusien, työllistymisen kannalta merkittävien taitojen oppimiseen (ka 3,56) sekä oman alan työpaikan saantiin (ka 3,31). Heikoin vaikutus koetaan olleen ammatillisten verkostojen muodostumisessa

TAULUKKO 2. KOETTU VAIKUTUS TYÖURALLE

Vaikutus	ka
Oman alan työpaikan saanti	3,31
Uusien, työllistymisen kannalta merkittävien taitojen oppimiseen	3,56
Kohdemaan tai -alueen tuntemuksen lisääntymiseen työuran kannalta	3,88
Ammatillisten verkostojen muodostumiseen	2,88
Ammatillisen kielitaidon kehittymiseen	4,06

Harjoittelu vahvistaa erityisesti yleisiä ammatillisia kvalifikaatioita – viestintä ja vuorovaikutustaidot kansainvälisessä ympäristössä korostuvat

Avoimessa kysymyksessä kysyttiin ammatillisen osaamisen kehittymistä. Vastaajat kuvasivat seuraavia osaamisia eri ohjelmissa ja nykyiset työtehtävät kolmen viimeisen työpaikan osalta. Alle on kuvattu keskeisiä osaamisia sekä tietoa, siitä kuinka moni vastaajista on työskennellyt harjoittelun jälkeen kansainvälisissä tehtävissä:

- **Edustustot:** eri työkielien hallitseminen, viestintäosaaminen, raportointi, yleinen käsitys kansainvälisestä työstä, projektiosaaminen, vuorovaikutustaidot, ongelmanratkaisutaidot ja organisointitaito (25/46 on toiminut tai toimii ulkomailla)
- **Finpro:** kielitaito, neuvottelu- ja kommunikointitaito, organisointitaito, projektitaidot, asiakaskontaktointi, markkina-analyysit, tiedonhankinta, verkostoituminen, käyttäytymistaidot työelämässä (21/46 on toiminut tai toimii ulkomailla)
- **Fin-Am Heritage Centre:** N/A, vain yksi vastaaja
- **Kulttuuri-Instituutit:** viestintäosaaminen, tapahtumatuotanto, projektihallinta, kielitaito, kansainvälisessä ympäristössä toimiminen, eri kulttuurien välinen viestintä, tekniset IT-taidot, verkostoitumistaidot (16/44 on toiminut tai toimii ulkomailla)

- **Maaohjelmat:** kielitaidon parantuminen, viestintätaidot, esiintymistaidot, erilaisissa kulttuuriympäristöissä toimiminen, tietotekninen osaaminen, itseluottamus, organisointitaidot (luseita vastauksia koskien sitä, että työtehtävät eivät olleet riittävän haastavia) (18/87 on toiminut tai toimii ulkomailla)
- **Kehitysyhteistyöjärjestöt:** kielitaidon parantuminen, tapahtumien järjestäminen, projektihallintataidot, itsensä johtaminen, monikulttuurisessa ympäristössä toimiminen, kulttuuriymmärrys, raporttien kirjoittaminen (5/10 on toiminut tai toimii ulkomailla)
- **Suomen kieli ja kulttuuri:** opetustaidot, kielitaidon vahvistuminen, soveltamistaitoja ja opetuksen suunnittelutaitoja (8/21 on toiminut tai toimii ulkomailla)
- **Suomi-kodit:** tiiminjohtamistaitoja, ryhmänohjaustaitoja, hoitotyön tietotaito, vanhusten kohtaaminen hoitotyössä, kielitaidot (2/14 on toiminut tai toimii ulkomailla)
- **Ulkosuomalaiset lehdet:** toimittajantyön perusteet, toimituksen prosessin hallinta (1/4 on toiminut tai toimii ulkomailla).

Ammatillisen osaamisen kehittyminen heijastaa harjoittelupaikan työn luonnetta. Osassa harjoittelukohteista harjoittelija olisi odottanut haastavampia työtehtäviä. Kansainvälisellä harjoittelulla näyttää olevan vaikutusta työuran ohjautumiseen ulkomaille. Useassa ohjelmassa noin puolet vastaajista on toiminut tai toimii ulkomailla. Muutamassa ohjelmassa ulkomailla työskentely näyttää vähäisempänä. Tähän on voinut vaikuttaa esimerkiksi eri maissa sovellettavat ammattipätevyysvaatimukset, ja siten mahdollisuudet hakeutua ulkomaille töihin. (maaohjelmat, Suomi-kodit ja Suomen kieli ja kulttuuri).

Vahva vaikutus kansainvälisen osaamisen kehittämiseen

Harjoittelun vaikutusta kansainvälisen osaamisen kehittämiseen arvioitiin hyödyntämällä CIMOn ja Demos Helsingin vuonna 2013 toteuttaman tutkimuksen tuloksena syntyneitä piilotetun osaamisen viitekehystä². Piilotetun osaamisen tutkimuksessa kansainvälisen osaamisen – **kielitaidon, suvaitsevaisuuden ja kulttuurien välisen kompetenssin** – rinnalle syntyi käsitys laajennetusta kansainvälisestä osaamisesta, johon kuuluvat myös uudenlaiset avainkompetenssit, joita ovat **sitkeys, tuottavuus ja uteliaisuus**. Tuottavuuden teemaan liittyivät osaamiset, jotka koskivat tehokkuutta, analyttisyyttä, ongelmanratkaisukykyä ja luotettavuutta. Sitkeyden teemaan liittyivät tekijöinä sitkeys ja itsetuntemus. Utelaisuuden teema koostui verkostoitumiskyvystä, suvaitsevaisuudesta ja yhteistyökyvystä sekä lisäksi myös joukosta hieman toisenlaisia komponentteja: kiinnostuksesta uusista asioista kohtaan, vieraiden kulttuurien ymmärryksestä ja sopeutuvuudesta. Edellä mainittujen piilotetun osaamisen tekijöiden lisäksi vastaajia pyydettiin arvioimaan kv-harjoittelun vaikutusta rohkeuden ja yleisen kielitaidon kehittämiseen.

Taulukossa 3 on esitetty vastaajien kokema kansainvälisen osaamisen kehittyminen. Vahvin vaikutus on ollut rohkeuteen (4,11) ja seuraavaksi yleiseen kielitaitoon (4,01). Piilotetun osaamisen osalta vaikutus on ollut suurin uteliaisuuteen (4,01) ja lähes saman- suuruinen sitkeään toteuttajuuteen (3,97). Näihin verrattuna keskivahva vaikutus on ollut tuottavuuteen. Organisaatio- ja maaohjelmien välillä eroja kansainvälisen osaamisen osalta on tunnistettavissa tuottavuuden, rohkeuden ja yleisen kielitaidon osalta. Tuottavuuden osalta maaohjelmiin osallistuneiden arviot olivat hieman alhaisemmat kuin organisaatio-ohjelmiin osallistuneilla. Rohkeuden ja yleisen kielitaidon osalta arviot maaohjelmiin osallistuneilla olivat korkeammat kuin organisaatio-ohjelmiin osallistuneilla.

2 Demos Helsinki (2013) Piilotettu Osaaminen. http://www.cimo.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/cimo/embeds/cimowwwstructure/28224_Piilotettu_osaaminen_raportti_valmis_paivitetty092013.pdf

TAULUKKO 3. KANSAINVÄLISEN OSAAMISEN KEHITTYMINEN

Osaaminen	kaikki	org.ohj	maaohj
Tuottavuus	3,26	3,29	3,06
Uteliaisuus	4,01	3,86	4,01
Sitkeä toteuttajuus	3,97	3,86	4,00
Rohkeus	4,11	3,82	4,22
Yleinen kielitaito	4,01	3,72	4,18

Kansainvälisellä harjoittelulla vaihteleva tai neutraali vaikutus opintoihin

Kysyttäessä harjoittelussa olleiden kokemuksia kansainvälisen harjoittelun vaikutuksista opintoihin vastaukset hajautuvat siten, että suurin osa kokee vaikutukset neutraaleina. Kansainvälinen harjoittelu on joissakin tapauksissa mahdollisesti myös hidastanut opintoja. Osa harjoitteluun lähtijöistä on pystynyt integroimaan opinnot vahvasti osaksi kansainvälistä harjoittelua: haastateltavat toivat esimerkkeinä muun muassa sen, että pidemmän harjoittelujakson aikana voi panostaa opintojaksojen suorittamiseen esimerkiksi verkkokursseina. Myös opinnäytetyötä on voinut tehdä samanaikaisesti harjoittelun aikana. Lisäksi oma kotikorkeakoulu on mahdollisesti tunnustanut harjoittelujakson aikana opitun opintopisteinä.

Kansainvälisen harjoittelun vaikutukset säteilevät positiivisesti lähipiiriin

Yksilötason vaikutusten rinnalla haluttiin saada lisätietoa myös mahdollisista vaikutuksista kansainväliseen harjoitteluun osallistuneen lähipiiriin (perhe, suku, ystävät, läheiset). Vaikka suuri osa toteaa lähipiirinkin olleen jo kansainvälinen, osa kuvaa kansainvälisyyden säteilevän omaan lähipiiriin varsin monipuolisesti. Säteilyn muodot liittyvät useimmiten siihen, että lähipiirissä on virinnyt kiinnostus kohdemaata, aluetta, kieltä ja kulttuuria kohtaan. Useat harjoittelussa olleet raportoivat myös sitä, että kohdemaata kohtaan on kiinnostus jäänyt pysyväksi - esimerkiksi vanhemmat seuraavat edelleen kiinnostuneena Etelä-Amerikan tai Intian tapahtumia. Usein pitkien harjoittelujaksojen aikana kaverit ja ystävät vierailevat harjoittelumaassa ja kiinnostuvat myös itse kansainvälisestä harjoittelusta. Todettakoon, että usein lähipiiri on jo kansainvälinen, joten vaikutukset voivat olla myös tästä syystä vähäiset. Toisaalta myös isoja, elämää mullistavia vaikutuksia kuvataan hyvin positiivisesti – onpa usein oma puoliso löytynyt kohdemaasta.

HARJOITTELIJOIDEN KUVAAMIA VAIKUTUKSIA:

”Hyvän kokemuksen kautta olen kannustanut läheisiä hakeutumaan kv-harjoitteluihin. Kehotukset ovat toimineet...”

”Aiemmat kokemukseni ulkomailla ovat inspiroineet perhettä ja ystäviä oleskelemaan ulkomailla pidempiä jaksoja.”

”Lähipiiri oli jo ennestään kansainvälinen. Oma kokemukseni on ehkä tehnyt lähipiiristäni entistä avoimemman eri kulttuureita kohtaan.”

”Perheeni asuu ja työskentelen itse tällä hetkellä Saksassa”

”Siskoni on ottanut maatilalleen ulkomaalaisia harjoittelijoita.”

”Olen varma että vanhempani eivät olisi koskaan käyneet Venäjällä, ellen minä olisi mennyt sinne. Harjoittelun kautta he ovat tutustuneet Venäjään sekä sen kulttuuriin ja ihmisiin.”

”Lähipiirini varoitteli kohdemaasta. Jälkeenpäin olen ilokseni huomannut, että lähipiirini on alkanut suhtautumaan ulkomaalaisiin eritavalla – heidän ennakkoluulonsa ovat vähentyneet huomattavasti.”

”Äitini kauhistui, kun kerroin lähteväni Intiaan. Harjoittelun jälkeen hän rohkaistui käymään siellä kanssani. Tämä on auttanut lähipiiriäni ymmärtämään eri taustaisia ihmisiä.”

”Siskoni tuli käymään kun oli harjoittelussa ja jäi sille tielle. Perhe on meidän kokemuksen kautta oppinut paljon Afrikasta – ovat avoimempia.”

4.2. Korkeakoulut

Korkeakouluille suunnattuun kyselyyn vastasi 22 henkilöä edustajien 21 korkeakoulua. Näistä yliopistoja oli 8 ja ammattikorkeakouluja 13. Kyselyä täydennettiin 7 teemahaastattelulla (4 yliopistoa ja 3 ammattikorkeakoulua).

CIMOn kansainväliset harjoitteluohjelmat ovat tärkeä lisä korkeakouluille

Taulukkoon 4 on koottu kansainvälisten harjoitteluohjelmien merkitys korkeakoululle. Kyselyn ja täydentävien teemahaastatteluiden mukaan CIMOn harjoitteluohjelmat nähdään tärkeänä lisänä korkeakoulun kansainvälisessä harjoittelutarjonnassa. Ohjelmien täydentävyys johtuu erityisesti EU:n ulkopuolisten maiden harjoittelupaikkojen tarjonnasta. CIMOn kansainvälisillä harjoitteluohjelmilla koetaan olevan myös ”laatuleima”. CIMO on koettu tunnettuna ja luotettavana toimijana. Korkeakoulut näkevät CIMOn ohjelmissa erityispiirteenä sen, että harjoittelun sisällöt ja paikat ovat usein laadukkaita. Lisäksi tärkeänä ’riskin vähentäjänä’ nähdään se, että näissä paikoissa on jo aiemmin ollut harjoittelijoita.

Korkeakoulujen kansainvälinen harjoittelutarjonta jakautuu seuraavien kansainvälisten harjoittelumuotojen välille CIMOn ohjelmien lisäksi:

- Opiskelijan itse löytämä harjoittelupaikka (usein korkeakoulun oma apuraha tukee)
- Kahdenväliset sopimukset ulkomaisten harjoittelupaikkojen kanssa
- Muut ohjelmat (merkittävien Erasmus+)
- Harjoittelupaikkoja tarjolla myös kv-korkeakouluyhteistyön kautta
- Sopimuksia harjoittelupaikkoja välittävien organisaatioiden/yritysten kanssa
- Työnantajan suoraan tarjoama harjoittelupaikka (myös palkallinen harjoittelu)

CIMOn harjoitteluohjelmien merkittävyyttä kuvaavien muiden väittämien vastausten keskiarvo vaihteli välillä 2–3. Keskiarvo oli 3 tai yli seuraavissa väittämässä: kohdemaan valikoiman laajentuminen (3,0), kansainvälisen harjoittelupaikkavalikoiman laajentuminen (3,32) sekä osallistuneiden opiskelijoiden opintojen vauhdittuminen. Jonkin verran merkittäviksi koettiin opiskelijoiden työuravalintojen selkiytyminen (2,91), harjoittelun kytkeytyminen laajemmaksi osaksi opiskelijan opintoja (mm. opintopolut) (2,73), kansainvälisen harjoittelun opinnollis-

taminen (2,41), opintojen vauhdittuminen (2,36) ja kansainväliset työelämäkumppanuudet (2,09). Yliopistoedustajien vastaukset (kokonaiskeskiarvo: 2,56) olivat kauttalinjan hieman kriittisemmät suhteessa ammattikorkeakoulujen (kokonaiskeskiarvo 3,00) edustajien vastauksiin. Suurin ero oli väittämän 'uudet kv-työelämäkumppanit' kohdalla: ammattikorkeakoulut (2,54) ja yliopistot (1,44) sekä "Harjoittelujakson kytkeytyminen laajemmaksi osaksi opiskelijan opintoja esim. opintopolut, liityntä opinnäytetyöprosessiin jne." (ammattikorkeakoulut 3,31 ja yliopistot 2,56).

TAULUKKO 4. CIMON KV-HARJOITTELUOHJELMIEN MERKITYS KORKEAKOULULLE

Muun kv-harjoittelutarjontamme täydentyminen	3,55
Kohdemaavalikoiman laajentuminen	3,00
Kv-harjoittelupaikkavalikoiman laajentuminen	3,32
Uudet kv-työelämäkumppanuudet korkeakoulullemme	2,09
Osallistuneiden opiskelijoiden kv-harjoittelun opinnollistaminen	2,41
Osallistuneiden opiskelijoiden opintojen vauhdittuminen	2,36
Osallistuneiden opiskelijoiden oppimismotivaation vahvistuminen	3,00
Harjoittelujakson kytkeytyminen laajemmaksi osaksi opiskelijan opintoja, esim. opintopolut, liityntä opinnäytetyöprosessiin jne.	2,73
Osallistuneiden opiskelijoidemme työuravalintojen selkiytyminen	2,91
Yhteensä	2,82

Koulutusaloittain tarkasteltuna vastaajat ilmoittivat erityistä merkitystä olevan seuraaville aloille:

- Liiketalous
- Viestintä
- Hoitotyö
- Sote-alat
- Arts management
- Humanistiset ja yhteiskuntatieteelliset alat

Kansainvälisten työelämäkumppanuuksien osalta merkitys jäi vähäisimmäksi suhteessa muihin osa-alueisiin. Tätä kuvaa vahvistivat avoimen kysymyksen vastaukset, joista suurimmassa osassa todettiin, että yhteyksiä ei ole toistaiseksi luotu. Toisaalta tiedon puuttuminenkin näkyi vastauksissa. Useat vastaajat eivät tieneet oliko syntynyt mahdollisia yhteyksiä

Vastaajia pyydettiin myös kertomaan mahdollisesti tunnistettuja vaikutuksia opiskelijoihin. Tätä tietoa ei ollut systemaattisesti kerätty, mutta seuraavia vaikutuksia oli tunnistettu:

- Kansainvälistymisen herääminen, työuranäkymien selkeytyminen ja jopa parantuminen
- Positiiviset kokemukset opiskelijoilla: opiskelijat ovat raportoineet erilaisen työskentely-ammattillisen kulttuurin näkemisen olleen avartavaa.

CIMOn kansainvälisten harjoitteluohjelmien markkinointia toteuttavat kaikki vastanneet korkeakoulut. Toimintamuotoja ovat olleet:

- Tiedotteen laittaminen intraan ja opiskelijoiden sähköpostiin
- CIMOn edustajaa on pyydetty esittelemään ohjelmia
- Kv-harjoittelu ja/tai harjoittelufotot
- Henkilökohtainen neuvonta
- Korkeakoulun urapalvelun sähköiset kanavat
- Facebook-sivu
- Kansainvälistymisviikon osana informointi

Teemahaastattelun yhteydessä tarkennettiin kuvaa siitä, miten kansainvälinen harjoittelu saadaan linkitettyä opintoihin. Käytännöt vaihtelivat korkeakouluittain. Vastaajat korostivat harjoitteluun liittyvän työnsisällön merkitystä opinnollistamisen mahdollistamiseksi. Yliopistosektorilla myös harjoittelun riittävä akateemisuus mahdollistaa opinnollistamisen. Ehdotuksena olikin, että työtehtäviä pyrittäisiin projektoimaan ja luomaan selkeitä, itsenäisiä kokonaisuuksia, jotta näissä tapahtuva oppiminen voidaan tunnistaa ja tunnustaa. Osa korkeakouluista kannustaa opinnäytetyön linkittämiseen harjoitteluun. Lisäksi opintojaksoja (esim. kirjatenttejä) on kannustettu muutamassa korkeakoulussa suorittamaan harjoittelun aikana.

Kaikkia tehoja ei tällä hetkellä saada irti – käytänteet vaihtelevat ja tietoa on vaikea löytää

Teemahaastatteluiden ja kyselyjen kautta ilmeni, että korkeakoulujen kansainvälisiin harjoitteluihin liittyvät käytännöt vaihtelevat merkittävästi tiedon keruun, seurannan, markkinoinnin ja opintopisteytyksen suhteen. Tästä syystä CIMOn harjoitteluohjelmien vaikutuksia opiskelijoiden opintomenestykseen ja opintosuorituksiin ei ollut löydettävissä tai tiedot eivät olleet kv-vastuuhenkilöillä (vaan esimerkiksi tiedekunnassa). Useat korkeakoulut totesivat, että kehitystyötä kansainvälisen harjoittelun organisoimiseen, tilastointiin ja opinto-ohjauksen osalta ollaan suunnittelemassa. Kansainvälisestä harjoittelusta saatujen opintopisteiden määrät ja näihin liittyvät käytännöt vaihtelivat myös merkittävästi korkeakouluittain. Käytäntöjen kehittäminen ja hyvien käytäntöjen jakaminen on suositeltavaa. Esimerkiksi kansainvälisen harjoittelun vaikutusta opintomenestykseen ja työuramenestykseen olisi suositeltavaa seurata. Kansainvälisten harjoittelumäärien yhtenäiset tilastointikäytännöt mahdollistaisivat vertailtavuuden, kansainvälisen harjoittelun käytäntöjen kehittämisen ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arvioinnin. Lisäksi harjoittelupaikkoihin ei näytetä kehitettävän systemaattisesti yhteyksiä pitkäkestoisten kumppanuuksien rakentamiseksi. Haastatteluista poimittuja kansainvälisen harjoittelun hyviä käytäntöjä olivat:

- *pitkäaikainen opiskelijoiden työuraseuranta urapalveluiden toteuttamana*
- *'mitä opit kv-harjoittelusta' -tilaisuudet opiskelijoille kokemusten jakamiseen*
- *harjoittelussa olleiden blogit ja osallistuminen markkinointiin*
- *harjoittelusta saatavien opintopisteiden tarkempi määrittely – vähintään minimitasot*
- *opiskelijat ovat voimavara tullessaan Suomeen - voisi hyvin hyödyntää esim. koulutusviennin hankkeissa.*

Opiskelijoiden vastaukset heijastavat näitä vaihtelevia harjoittelun ja opiskelun integroinnin käytänteitä:

”Harjoittelu vauhditti opintojani: sain harjoittelun opintopisteet ja gradu aiheen harjoittelumaastani.”

”Hidasti merkittävästi lopputyön tekoa.”

”Kv-harjoittelu oli opintojeni loppuvaiheessa – ei vaikutusta.”

”Motivoiva vaikutus”

”Harjoittelu johti gradupaikan saamisen yrityksestä.”

”Pro gradu –työni teko liittyi kiinteästi harjoitteluun.”

”Sain hyvin kerättyä aineistoa väitöskirjaani varten.

”Vaikutus marginaalinen – sain vain 6 opintopistettä puolen vuoden harjoittelusta.”

”Merkittävä vaikutus – opintojeni kaikki sisällöt liittyvät globaaleihin, monimutkaisiin ilmiöihin: sain aivan uusia näkökulmia, pääsin havainnoimaan ja näkemään asioita käytännössä.”

”Kirjoitin opinnäytetyöni loppuun harjoittelun aikana.”

4.3. Harjoittelupaikat

Harjoittelupaikoille suunnattuun kyselyyn vastasi 85 harjoittelupaikkojen³ edustajaa tai yhteyshenkilöä yhteensä 47 maasta ja kaikista maanosista. Vastaajat edustivat kaikkia ohjelmatyyppejä. Kyselyä täydennettiin 8 teemahaastattelulla.

CIMOn kansainväliset harjoittelijat tuovat tunnistettavaa lisäarvoa työpaikoille

CIMOn kansainväliset harjoittelijat tuovat tunnistettavaa lisäarvoa työpaikoille (kokonaiskeskiarvo 3,93 asteikko 1–5) (Taulukko 5). Vastaajien mukaan merkittävin lisäarvo tulee työvoiman lisäresurssista (4,6). Lisäksi merkittävä lisäarvo työpaikoille tulee harjoittelijoiden tuomasta ymmärryksestä työelämään tulevista sukupolvista (4,35). Keskivahva vaikutus näkyy seuraavissa lisäarvoa tuottavissa asioissa: uudet ideat työn kehittämiseen (3,98), tuoreet ideat työkulttuuriin (3,79), uusien työntekijöiden rekrytointi (3,65), uusin ammatillinen tieto (3,61) sekä uudet ideat palveluiden kehittämiseen (3,54). Maaohjelmien osalta vastaajat kuvasivat lisäarvoa jonkin verran korkeampana niiden väittämien osalta, jotka koskivat uusia ideoita (uudet ideat kehittämiseen sekä tuoreet ideat työkulttuuriin: molempien keskiarvot yli 4).

3 Harjoittelupaikka termiä käytetään kuvaamaan työpaikkoja, jotka ovat vastaanottaneet CIMOn kv-harjoitteluohjelmien harjoittelijoita.

TAULUKKO 5. KV-HARJOITTELIJOIDEN TUOMA LISÄARVO TYÖPAIKALLE

Työvoiman lisäresurssi	4,60
Viimeisin ammatillinen tieto	3,61
Uudet ideat työn kehittämiseen	3,98
Uudet ideat palveluiden kehittämiseen	3,54
Tuoreet ideat työkuultuuriin	3,79
Ymmärrys nuoremista sukupolvista työelämässä	4,35
Mahdollisuus rekrytoida	3,65
Yhteensä	3,93

Yleinen ohjelmiin liittyvä lisäarvo keskitasoa

CIMOn ohjelmiin osallistuminen ja osallistumisen tuoma yleinen lisäarvo näyttäytyy jonkin verran alhaisempana (keskiarvo 2,89) (Taulukko 6). Vastaajilta pyydettiin arviota lisäarvosta seuraaviin asioihin: uudet verkostot ja kumppanit Suomesta (2,99), mahdollisuus kehittää CIMOn harjoitteluohjelmia (2,99) sekä mahdollisuus verkostoitua muiden harjoittelupaikkojen kanssa (2,69). Huomattakoon, että maaohjelmien edustajien näkemys yleisestä lisäarvosta oli jonkin verran korkeampi verkostoitumisen osalta (3,33), mutta huomattavasti korkeampi väittämän ”mahdollisuus kehittää CIMOn ohjelmia” kohdalla (3,83). Vaikutusmahdollisuus ohjelmien kehittämiseen ennen muutostentekoa koettiin erittäin tärkeänä. Verkottumista toivottiin erityisesti hyvien käytäntöjen jakamisessa koskien mm. harjoitteluohjauskäytäntöjä. Harjoittelijoiden kotikorkeakoulu yhteyksien vahvistamista pohtivat muutamat haastateltavat haastattelun aikana, mutta aloitteita tähän suuntaan ei ollut vielä tehty.

TAULUKKO 6. OHJELMAAN OSALLISTUMISEN TUOMA LISÄARVO HARJOITTELUPAIKALLE

Uudet verkostot ja kumppanuudet Suomesta	2,99
Mahdollisuus kehittää CIMOn ohjelmia	2,99
Mahdollisuus verkottua muiden harjoittelupaikkojen kanssa.	2,69
Yhteensä	2,89

Työpaikat tyytyväisiä harjoittelijoiden osaamiseen ja motivaatioon

Kysyttäessä työpaikan näkökulmasta mahdollisia eroja CIMOn ohjelmien ja muiden ohjelmien harjoittelijoiden välillä yleisin vastaus on CIMOn harjoittelijoiden erinomainen osaaminen, motivaatio ja kielitaito. Näin niissä tapauksissa, joissa työpaikalla on myös muita kansainvälisiä harjoittelijoita. Erasmus+ harjoittelijoiden ja CIMOn harjoittelijoiden välillä vastaajat eivät tunnista suuria eroja – tosin CIMOn ohjelmien kautta tulleet harjoittelijat ovat hieman pidemmällä opinnossa tai jo vastavalmistuneita, jolloin eroja löytyy muun muassa osaamisessa. Merkittävää on myös se, että vain yksi vastaaja kuvaa, että heidän harjoittelijansa ei ollut motivoitunut harjoitteluun ja oli ilmeisesti osallistunut harjoitteluun vain päästäkseen kohdemaahan. Toisaalta useat vastaajat suorastaan ylistävät omaan kokemukseensa perustuen CIMOn ohjelmasta tullutta harjoittelijaa sanoen, että harjoittelija

”tuntui kuin yhdeltä työntekijältämme”, harjoittelija oli ”erittäin osaava ja motivoitunut” tai ”harjoittelija toi raikkaan tuulahdukseen työyhteisöömme”.

Harjoittelupaikat tarjoavat myös kehittymismahdollisuuksia

Vastaajilta kysyttiin myös, miten harjoittelupaikka on tukenut harjoittelijan ammatillista tai kansainvälistä osaamista. Lähes kaikki kyselyyn vastaajat kuvasivat tapoja tukea harjoittelijan kehittymistä. Eniten kuvatut tuen muodot liittyvät harjoittelijan riittävään ja hyvin toteutettuun perehdyttämiseen, työntekemiseen ja tähän liittyvään päivittäiseen ohjaukseen sekä säännölliseen palautteen antamiseen. Haastavien työtehtävien nähtiin parhaiten tukevan harjoittelijan osaamisen kehittymistä. Kehittymistä tuki myös se, että harjoittelijaa kannustettiin soveltamaan työssään omia kehittämisideoitaan, ja näin harjoittelija sai testata miten tämä idea käytännössä toimi. Useat vastaajat korostivat harjoittelijan kuuntelemista ja harjoittelijan kanssa tehtävää harjoittelusuunnitelmaa ja työnkuvan määrittämistä.

Tärkeänä pidettiin, että harjoittelija otetaan työyhteisöön mukaan kuin kuka tahansa vakituisista työntekijöistä. Eräs vastaaja totesi: «Kannustamme harjoittelijoitamme olemaan innovatiivisia, osallistuvia ja proaktiivisia.» Useat vastaajat kokivat hyvänä pohtia harjoittelun aikaista asteittaista ammatillista kehittymistä. Harjoittelun edetessä voitiin ohjata tekemään entistä vaativampia ja itsenäisiä työtehtäviä. Itsenäiset kokonaisuudet ja projektit nähtiin hyvänä kehittymisen muotona. Työssä oppimisen lisäksi useat harjoittelupaikat tarjosivat harjoittelijalle mahdollisuuden osallistua henkilöstökoulutustilaisuuksiin. Eräs työpaikka kuvasi osaamisen kehittämismuodot seuraavasti:

1. Laaja-alaiset työtehtävät
2. Harjoitteluaikainen vuorovaikutus usean sidosryhmäorganisaation kanssa (näköalan laajentuminen)
3. Itsenäiset vastualueet (harjoittelija ajatellaan osaajana eikä vain harjoittelijana)
4. Kulttuuriset kokemukset ja elämykset
5. Haastavien työtehtävien osoittaminen
6. Mahdollisuus osallistua erilaisiin kokouksiin, seminaareihin ja tapahtumiin

Kansainvälisyystaitojen nähtiin kehittyvän parhaiten monipuolisen, harjoittelun aikaisen vuorovaikutuksen kautta. Kieli- ja viestintätaitojen nähtiin kehittyvän työtehtäviä tehden ja vuorovaikutuksessa eri toimijoiden kanssa. Teemahaastatteluissa haastateltavat nostivat esille harjoittelijoiden erittäin hyvät viestinnälliset taidot (erityisesti sosiaalinen media) Osassa harjoittelupaikoista oli mahdollisuus osallistua kohdemaan kielen koulutuksiin. Kulttuurisen ymmärryksen kehittymisen nähtiin liittyvän laajemmin työn lisäksi vapaa-aikaan.

5. NÄKÖKULMIA YHTEISKUNNALLISEEN VAIKUTTAVUUTEEN – KANSAINVÄLISTÄ OSAAMISTA JA SUOMI-LÄHETILÄITÄ MAAILMALLA

Vaikuttavuusarviointi osoitti, että CIMOn kansainväliset harjoitteluohjelmat tuovat selkeää **lisäarvoa korkeakoulujen harjoittelupaikkatarjontaan, työpaikoille erityisesti lisäresursseja** ja uutta ymmärrystä uusista sukupolvista työelämässä. Harjoittelijoiden näkökulmasta erityisesti **kansainvälinen osaaminen, rohkeus ja ammatillinen kielitaito lisääntyivät**. Yhteiskunnan näkökulmasta tarkastelujakson yli 2000 harjoittelijaa ovat nyt työelämässä. Kyselyyn (ks. kpl 4.1) vastanneista harjoittelijoista suuri osa on työuransa aikana ollut tai on parhaillaan ulkomailla työtehtävissä.

Ulkosuomalaisissa organisaatioissa näiden ohjelmien harjoittelijat näyttäytyvät **nyky-Suomen lähettiläinä** varmistamassa ajantasaisen tietämyksen Suomesta ja Suomen kielestä. **Ulkomaisiin työpaikkoihin** lähetetyt harjoittelijat toivat tuulahduksen yhdestä maailman menestyneimmästä maasta ja sen nuorista. Tämän nähtiin kannustavan esimerkiksi kehittyvän maan nuoria opiskeluun, kielitaidon kehittämiseen ja ahkeraan työntekoon, joka palkitsee tekijäänsä. Harjoitteluohjelmilla on siten **rooli työelämän muutoksen ja osaamistarpeiden tunnistamisessa**. Vaikuttavuutta on tässä havaittavissa, mutta sen vahvistamisen eteen kannattaa vielä tehdä töitä. Harjoittelijoiden työpanos harjoitteluorganisaatioissa on merkittävä. Harjoittelupaikkojen osalta harjoittelijan tuoman lisäresurssin merkitys on erittäin suuri.

Useita vaikutuselementtejä on tunnistettavissa kansainvälisen harjoittelun merkityksestä **opiskelijan opintoihin**: motivaatio, opinnäytetyöaiheet, kokemukset ja havainnot liittyen opintoalaan olivat joitakin esimerkkejä positiivista vaikutuksista. Kuitenkin suuri osa ilmaisi, että vaikutusta ei ollut tai että opinnot mahdollisesti hidastuivat. **Positiivisen vaikutuksen eteen kannattaa panostaa**. Tiedonkeruukäytäntöjä on syytä kehittää sillä tarkkaa tietoa opinto-
menestyksestä ei ollut saatavilla korkeakouluista. Kaiken kaikkiaan kansainvälisen harjoittelun koko potentiaalia ei vielä täysin hyödynnetä korkeakoulusektorilla. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden näkökulmasta opintojen vauhdittuminen, opiskelumotivaation kasvaminen ja opiskelijan työllistyminen ovat asioita, joihin kannattaa kiinnittää huomiota.

6. OHJELMIEN KEHITTÄMISIDEAT JA SUOSITUKSET KOHDERYHMITTÄIN

Tähän kappaleeseen on kerätty kohderyhmien esittämät keskeiset kehittämissuosituksat:

Harjoittelussa olleet esittivät seuraavia kehittämisehdotuksia:

- Harjoittelunäkökulmainen kieli- ja kulttuuripreppaus: miten tehdä hyviä keskusteluavauksia, tietoa työkulttuurista ja työn teon käytännöistä ja kokemuksista
- Tieto niistä valintaperusteista miksi juuri minä tulini valituksi: tieto olisi arvokas työpaikkahakuja ja omaa kehittymistä ajatellen
- Työhaun logiikka ja toimintamalli valintaprosessiin
- Hakuprosessin läpinäkyvyys, valinta- ja arviointitiedot tärkeitä
- Työtehtäviin tutustuminen etukäteen (esim. skypeillä)
- Itsenäiset vastualueet työtehtävissä ja vastuulliset tehtävät (projektit)
- Lisätietoa siitä millaiseen työpaikkaan on menossa – nyt vasta kohdemaassa oli haastattelu ja sain tiedon työtehtävistä – ennakkokontakti on tarpeen
- Jatkuo puuttuu: CIMO-kv-harjoittelijatapaamiset
- Kunnollinen työkuva
- Työtodistusten merkitys huomioitava: työnantajien ohjeistus
- Harjoittelijan ja työpaikan välinen yhteistyösopimus (ainakin tietyissä maissa toisi systemaattisuutta ohjaukseen, perehdyttämiseen jne.)

Harjoittelupaikkojen edustajat esittivät seuraavia kehittämisehdotuksia:

- Perehdyttämisen kehittäminen: opiskelijan ennakkotiedon varmistaminen työn sisällöstä, tarvittaessa työpaikan ennakkohaastattelut/-tapaamisen (esim. skype)
- Huomio harjoittelijan sosiaalisten taitojen vaatimukseen ja kehittämiseen
- Mahdolliset harjoittelun jatkoajat
- Nyt on tunne siitä, että harjoitteluhakemuksen ja harjoittelun toteutumisen aikaväli on pitkä
- Kaikilla harjoittelijoilla tulisi olla sosiaalisen median taidot
- Toivoisimme palautetta työkuvauksien kehittämiseksi: vaikuttavuus vahvistuu kun prosesseja kehitetään
- Toivoisimme lisää valinnan varaa hakijoihin (nyt vain 1-3 vaihtoehtoa)
- Hakemusprosessi tuntuu aika byrokraattiselta ja jäykältä (esim. 2 tiettyyn aikaan toteuttavaa hakua)
- Kalliiden alueiden / kaupunkien korkeampien elinkustannusten huomioiden apurahojen määrässä
- Esikarsinta ei ole läpinäkyvää harjoittelupaikoille

Korkeakoulujen edustajat esittivät seuraavia kehittämisehdotuksia:

- Euroopan ulkopuolisten kohteiden tarjontaa voisi lisätä entisestään
- CIMOn ja korkeakoulun yhteiset promotilaisuudet
- Tarjontaa myös mm. tekniikan alalle
- Monipuolisemmat vaihtoehdot
- Tiedonkulun varmistaminen: tietoa siitä miten harjoittelut onnistuvat tai onko niihin valittu korkeakoulumme opiskelijoita (tieto tulee nykyisin vain hakuaikojen alkaessa)
- Työn sisältöjen ja opiskelijan osaamisen vastaavuus varmistettava – ns. yleisistä paikoista ammattikohtaisiin paikkoihin
- Tiiviimpi yhteistyö korkeakoulujen kanssa – vaikuttavuus selvitykset ja tutkimukset
- Formaatti työntäjän tekemään työharjoittelun arviointiin: tukisi opinnollistamista
- Joustavuus hakuajoissa – nykyinen kahden hakujan malli ei sovellu kaikkiin koulutusohjelmiin
- ”lähtöpaketti” harjoittelijalle (so. miten hyödynnät osaamistasi tukipaketti)
- Selkeät hakemukset – onko nyt liian kaavamainen?

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

CIMOn kansainväliset harjoitteluohjelmat ovat merkittävä lisä kansainväliseen harjoittelutarjontaan korkeakoulusektorilla. Useat korkeakoulujen edustajat totesivat, että vaihto-opiskelusta painopiste on hiljalleen siirtymässä kohti harjoittelua, mutta käytänteet eivät ole pysyneet tämän kehityksen mukana. Opiskelijat toteavat vielä liian usein, että harjoittelulla ei ole ollut vaikutusta opintoihin, vaikka oppimista ja vahvaa kansainvälistä osaamista kehittyi harjoittelijalle harjoittelun aikana. CIMOn harjoitteluohjelmien erityispiirteenä on profiloituminen jo varsin osaaviin harjoittelijoihin: pääosin harjoittelu toteutetaan opintojen loppuvaiheessa tai vastavalmistuneena. Tämä luo oman ja erottuvan ”brändin” ohjelmille.

Ohjelmat näyttävät laadukkaina ja haluttuina.

Ohjelmien toteutusta ja käytäntöjä on kehitetty, ja ohjelmat näyttävät laadukkaina ja haluttuina. Vetovoima on erittäin hyvä. Kilpailu on kovaa ja parhaat tulevat valituksi. Tätä **laatuleimaa kannattaa vahvistaa** ja ohjelmien brändäys onkin ajankohtaista nyt kun ohjelmat hallinnoidaan uudessa Opetushallituksessa ja sen kansainvälisissä palveluissa.

Harjoittelupaikat toivovat yksimielisesti, että ohjelmat jatkuvat. Samalla on esitetty toiveita, että ohjelmien hakua kehitetään läpinäkyvämmäksi ja siten, että harjoittelupaikat voisivat myös osallistua ohjelmien kehittämiseen. Lisäksi tulevaisuudessa on syytä tarkastella hakuikäntänteitä yhdessä harjoittelupaikkojen kanssa.

Opiskelijoiden kansainvälinen osaaminen on vahvistunut merkittävästi harjoittelun aikana.

Opiskelijoiden kansainvälinen osaaminen on vahvistunut merkittävästi harjoittelun aikana. Tässä arvioinnissa sovellettiin ensimmäistä kertaa harjoitteluvaihtojen vaikuttavuuden näkökulmasta piilotetun osaamisen viitekehystä. Kaikki piilotetun osaamisen muodot – tuottavuus, uteliaisuus ja sitkeä toteuttajuus – vahvistuivat kansainvälisen harjoittelun aikana. Tämän lisäksi vaikutus oli vahva myös rohkeuteen ja kielitaitoon. Myös ammatillinen osaaminen kehittyi kaikissa ohjelmissa. Tämä osaaminen on syytä tunnustaa ja tunnustaa korkeakouluissa, jotta positiiviset vaikutukset opintoihin varmistetaan. Työnantajien suuntaan on syytä edelleen viestiä kansainvälisen harjoittelun merkityksestä työpaikoille – kansainvälisen harjoittelun suorittaneilla on mittava osaamispotentiali hyödynnettäväksi.

Suomesta lähtevät CIMOn harjoittelijat ovat myös kieli- ja kulttuurilähettiläitä. Suomalaiset organisaatiot saavat kielen, nyky-Suomen tuntemuksen ja työtapojen virkistykseen harjoittelijoiden kautta. Ulkomaiset organisaatiot näkevät harjoittelijat tuomassa tuulahduksen pohjoisen Suomen osaamisesta, esimerkin matkailun ja kielten oppimisen hyödyllisyydestä ja opin suomalaisiin työteon tapoihin ja työkuulttuuriin. Keskeinen vaikuttavuusarvioinnin tulos liittyi siihen, että harjoittelupaikkojen osalta merkittävää on työnsisältöjen kehittäminen. Töiden projektoiminen ja itsenäiset vastualueet koetaan mielekkäinä harjoittelijoiden keskuudessa, ja toisaalta korkeakoulut toteavat, että tämän tyyppisen työn opinnollistaminen

on huomattavasti helpompaa toteuttaa kuin yleisluonteiset ja samanlaisena jatkuvat, usein rutiiniluonteiset, työtehtävät.

Kaiken kaikkiaan CIMOn kansainvälisillä harjoitteluohjelmilla on paikkansa kansainvälisessä harjoittelutarjonnassa. Ahkerat ja rohkeat osaajat maailmalla on tästä selkein todiste.

LIITTEET JA TAUSTA-AINEISTOT

Liitteet:

- Sähköpostikutsut ja webropol-kyselyt
- Teemahaastattelukysymykset

Tausta-aineistot:

- CIMOn liikkuvuustilastot
- Kv-harjoitteluraportit
- CIMOn kv-harjoitteluohjelmien prosessikuvaukset

LIITE 1 – SÄHKÖPOSTIKUTSU JA KYSELY KV-HARJOITTELIJOILLE

Hei,

olet osallistunut aiempina vuosina CIMOn kansainväliseen harjoitteluun. Toteutamme kv-harjoitteluohjelmien vaikuttavuuden arviointia ja toivomme sinun vastaavan oheisiin kysymyksiin. Pyydämme sinua hetken aikaa pohtimaan kv-harjoittelun vaikutuksia sinulle itsellesi sekä työuraasi, läheisiisi ja osaamiseesi liittyen.

Vastaamiseen menee aikaa noin 10 minuuttia. Kaikki vastaukset käsitellään luottamuksellisesti ja raportoidaan ryhmiteltyinä. Yksittäisten vastaajien tiedot eivät tule arviointiraportissa esille. Vaikuttavuutta arvioidaan myös teemahaastatteluin. Mikäli olet kiinnostunut osallistumaan haastatteluun, jätäthän kyselyn loppuun yhteystietosi.

Vastaathan viimeistään torstaina 27.10.2016.

Linkki kyselylomakkeeseen:

<https://www.webropolsurveys.com/S/F89E2F49FE4AC13D.par>

Lisätietoja vaikuttavuusarvioinnista:

Lauri Tuomi, Profitmakers Oy, lauri.tuomi@profitmakers.fi

Marjaana Kopperi, CIMO, marjaana.kopperi@cimo.fi

Kiitos osallistumisestasi!

Ystävällisin terveisin

Tarja Nousiainen

Kysely CIMOn kv-harjoitteluun osallistuneille. Mikäli olet osallistunut useampaan CIMOn kv-harjoitteluun voit vastata kyselyyn useamman kerran.

Taustamuuttajat:

Sukunimi

Etunimi

Ikä (ikäluokat)

Sukupuoli

Viimeisin suorittamasi tutkinto

Mahdollinen muu tutkinto (-nnot)

Koulutusalasasi (voit valita useita)

Minä vuonna lähdit kv-harjoitteluun?

Kv-harjoittelusi kohdema

Kv-harjoittelupaikka

Kv-harjoittelun työpaikan kuvaus

Harjoittelun jälkeiset kolme työuratavoitteesi vastaavaa keskeisintä/viimeisintä työpaikkaasi:

1 Työnantaja: Tehtävä:

2 Työnantaja: Tehtävä:

3 Työnantaja: Tehtävä:

Pyydämme sinua muistelevaan suorittamaasi CIMOn kv-harjoittelua ja pohtimaan sen mahdollista vaikutusta opiskeluusi, työurallesi, osaamiseesi jne:

1. Millainen vaikutus kv-harjoittelulla on ollut työurallesi? (1 vähäinen vaikutus, 5 merkittävä vaikutus)

• oman alan työpaikan saamiseen• opin uusia taitoja, joilla oli merkitystä työllistymisessäni• kohdemaan tai -alueen tuntemus• harjoittelun avulla muodostui ammatillisia verkostoja• ammatillisen kielitaidon kehittyminen	1	2	3	4	5

2. Millaista ammatillista osaamista koet saaneesi kv-harjoittelun aikana?

3. Millaisia vaikutuksia kv-harjoittelulla oli opintojesi etenemiseen ja oppimistuloksiin?
4. Millaisia vaikutuksia tunnistat kv-harjoittelulla olleen seuraaviin osaamisiin ja toimintatapoihin (asteikko 1 vähäinen vaikutus, 5 merkittävä vaikutus)

a. Tehokkuus	1	2	3	4	5
b. Analyttisyys					
c. Ongelmanratkaisukyky					
d. Luotettavuus					
e. Suvaitsevaisuus					
f. Kiinnostus uusia asioita kohtaan					
g. Vieraiden kulttuurien ymmärrys					
h. Yhteistyökyky					
i. Sopeutuminen					
j. Verkostoitumiskyky					
k. Itsetuntemus					
l. Sitkeys					
m. Rohkeus					
n. Yleinen kielitaito					

5. Millainen vaikutus kv-harjoittelun kohdemaalla ja sen kulttuurilla on ollut sinuun?
6. Tunnistatko oliko harjoittelullasi vaikutuksia lähipiirisi (perhe, ystävät, läheiset jne.) kansainvälisyyteen. Millaisia vaikutuksia tunnistat?
7. Oletko kiinnostunut osallistumaan CIMOn kv-harjoitteluohjelmien arvioinnin teema-haastatteluun?

LIITE 2 – SÄHKÖPOSTIKUTSU JAKYSELYHARJOITTELUPAIKOILLE

Dear Sir/Madam,

Greetings from Finland! CIMO, Centre for International Mobility, is providing international trainee opportunities for Finnish higher education students and recent graduates. Your organisation has provided training placements for the trainees coming through CIMO.

In order to evaluate the trainee programmes we would appreciate your opinion by the 14th of December 2016.

Questionnaire:

<https://www.webpolsurveys.com/S/54BB209340BEE494.par>

Further information regarding the programmes: Marjaana Kopperi (Marjaana.kopperi@cimo.fi) and on the evaluation: Dr. Lauri Tuomi, lauri.tuomi@profitmakers.fi

Questionnaire to host organisations of CIMO Internship Programmes

1. Background questions

First name

Surname

Position

Organisation

Country

Questions

2. Think about your overall participation as a provider of training placements for trainees coming from Finland through CIMO. What kind of added value has this participation given to your organisation?

1=low added value, 5=high added value

New networks or partners in Finland (e.g. higher education institutes or organisations)

Possibility to develop CIMO's training programmes

Possibility to network with other providers of training placements

Questions

3. Think about the trainees coming from Finland through CIMO who have been working in your organisation. What kind of added value have they brought to your organisation?

1=low added value, 5=high added value

Extra resource for the workforce

The latest professional knowledge

New ideas for the development of the work

New ideas for the development of your services

Fresh ideas for your working culture or for the working culture at your office

New understanding on the younger generations in working life

Possibility to recruit qualified employees

4. If you compare trainees coming through CIMO with other trainees you have had at your organisation: are there any differences between the trainees (e.g. attitude, competencies, motivation and language skills)?
5. How your organisation has supported the development of the trainees' professional or international skills during the traineeship?
6. How should CIMO's training programmes be developed in the future?

Thank you!

LIITE 3 – SÄHKÖPOSTIKUTSU JA KYSELY KORKEAKOULUILLE

Hyvä vastaanottaja,

CIMOlla on oma kv-harjoitteluohjelmien tarjontansa, jota on vuosien mittaan muutettu ja kehitetty, samalla kun uusia mahdollisuuksia on tullut saataville (mm. Erasmus-harjoittelu).

Tavoitteenamme on nyt selvittää nimenomaan näiden CIMOn omien, kansallisesti rahoitettujen ohjelmien merkitystä, vaikuttavuutta ja suhdetta muuhun, mm. korkeakoulujen omaan harjoittelutarjontaan.

Koska kysymykset kattavat useita teema-alueita, pyydämme sinua hyödyntämään korkeakoulusi muiden asiantuntijoiden näkemyksiä mikäli kysymyksen tai väittämän teema ei liity omaan työtehtävääsi.

Pyydämme vastaamaan oheiseen kyselyyn 30.11.2016 mennessä.

Kyselylomake: <https://www.webropolsurveys.com/S/22493CF1C8716766.par>

Arvioinnin tuloksia hyödynnetään ohjelmien kehitystyössä ja tulokset valmistuvat helmikuussa 2016.

Lisätietoja CIMOn kv-harjoitteluohjelmista Marjaana Kopperi ja arvioinnista KTT Lauri Tuomi, Profitmakers Oy.

Kiitokset jo etukäteen!

CIMO

Marjaana Kopperi

Taustamuuttajat

1. Vastaaja

Etunimi

Sukunimi

Sähköposti

2. Tehtävä

Valitse lähin tehtävääsi kuvaava vaihtoehto

Kansainvälisten asioiden koordinaattori

Kansainvälisten asioiden päällikkö

Muu, mikä? Täydennä vastausta kohdassa 3.

3. Täydennä kysymyksen 2 vastausta tehtävästäsi "Muu, mikä?"

4. Yksikkö

Valitse lähin yksikköä kuvaava vaihtoehto.

Korkeakoulun kansainväliset palvelut

Ura- ja rekrytointipalvelut tai vastaava

Tiedekunnan tai koulutusalan kansainväliset palvelut

Muu yksikkö, mikä? Täydennä vastausta kohdassa 5.

5. Täydennä kysymyksen 4 vastausta yksiköstäsi "Muu yksikkö, mikä?"

6. Korkeakoulu

Kysymykset

7. Arvioi CIMOn kv-harjoitteluohjelmien merkittävyyttä korkeakoulullemme

1=vähäinen merkitys, 5=suuri merkitys

Muun kv-harjoittelutarjontamme täydentyminen

Kohdemaavalikoiman laajentuminen

Kv-harjoittelupaikkavalikoiman laajentuminen

Uudet kv-työelämäkumppanuudet korkeakoulullemme

Osallistuneiden opiskelijoiden kv-harjoittelun opinnollistaminen

Osallistuneiden opiskelijoiden opintojen vauhdittuminen

Osallistuneiden opiskelijoiden oppimismotivaation vahvistuminen

Harjoittelujakson kytkeytyminen laajemmaksi osaksi opiskelijan opintoja, esim. opintopolut, liityntä opinnäytetyöprosessiin jne.

Osallistuneiden opiskelijoidemme työuravalintojen selkiytyminen

Seuraavaksi vielä muutama tarkentava kysymys

8. Millainen on CIMOn harjoitteluohjelmien merkitys osana korkeakoulunne muuta kv-harjoittelutarjontaa? Jos tarkastelette esimerkiksi harjoittelupaikkojen valikoimaa, harjoittelun sisällön soveltuvuutta (oppimistavoitteiden täyttymistä) korkeakoulunne opiskelijoille, harjoittelujakson pituutta, maavalikoimaa, apurahan suuruutta yms., miten arvioisitte nimenomaan CIMOn harjoittelupaikkojen merkitystä?
9. Millainen on korkeakoulunne oma kv-harjoittelutarjonta?
10. Mille koulutusaloille CIMOn harjoitteluohjelmilla on ollut erityistä merkitystä?
11. Millaisia mahdollisia uusia kv-työelämäyhteyksiä CIMOn kv-harjoitteluohjelmat ovat avanneet korkeakoulullenne?
12. Millaisia mahdollisia vaikutuksia harjoitteluun osallistumisesta on tunnistettavissa opiskelijoissanne?
Opintojen vauhdittuminen tai hidastuminen, työllistyminen, työuranäkymien selkiytyminen jne.
13. Miten olette markkinoineet CIMOn kv-harjoitteluohjelmia opiskelijoille?
14. Miten CIMOn kv-harjoitteluohjelmia voisi tulevaisuudessa kehittää vaikuttavuuden vahvistamiseksi?

Kiitos vastauksestasi!

Lähetä

LIITE 4 – TEEMAHAASTATTELU HARJOITTELIJOILLE

CIMON kansainvälisten harjoitteluohjelmien vaikuttavuus

TEEMAHAASTATTELU HARJOITTELUUN OSALLISTUNEILLE

Taustamuuttajat:

Sukunimi

Etunimi

Harjoitteluvaihdon maa,tehtävä:

8. Millainen vaikutus kv-harjoittelulla on ollut työurallesi ml. ammatillinen osaaminen (tehokkuus)?

9. Millaisia vaikutuksia kv-harjoittelulla oli opintojesi etenemiseen ja oppimistuloksiin?

10. Millainen vaikutus kv-harjoittelun kohdemaalla ja sen kulttuurilla on ollut sinuun?

11. Tunnistatko oliko harjoittelullasi vaikutuksia lähipiirisi (perhe, ystävät, läheiset jne.) kansainvälisyyteen. Millaisia vaikutuksia tunnistat?

12. Mihin asioihin olisi hyvä kiinnittää huomiota CIMOn kv-ohjelmien kehittämiseksi?

LIITE 5 – TEEMAHAASTATTELU HARJOITTELUPAIKOILLE

CIMON kansainvälisten harjoitteluohjelmien vaikuttavuus

TEEMAHAASTATTELU työpaikoille koskien CIMOn kv-harjoitteluohjelmien vaikuttavuutta

Name:

Position:

Organization:

Country:

(Finland, CIMO's programmes)

themes

1. The trainees and the added value?
2. Overall participation - What kind of added value has this participation given to your organisation?
3. If you compare the trainees coming from the CIMO's programmes with participants of other programmes: are there any differences between the trainees (e.g. attitude, competencies, motivation, and language skills)?
4. How CIMO's training placement programmes should be developed in the future?

LIITE 5 – TEEMAHAASTATELU KORKEAKOULUILLE

CIMON kansainvälisten harjoitteluohjelmien vaikuttavuus

Teemahaastattelu korkeakouluille koskien CIMOn kv-harjoitteluohjelmien vaikuttavuutta

Nimi:

Tehtävä:

Korkeakoulu:

Keskusteluteemat

1. Millainen on CIMOn harjoitteluohjelmien (mm. apuraha-/ohjelmavalikoima, kohdemaat, palkaton/palkallinen harjoittelu, harjoittelujakson pituus) merkitys osana muuta korkeakoulunne kv-harjoittelutarjontaa?
2. Millainen on korkeakoulunne oma kv-harjoittelutarjontanne?
3. Millaisia mahdollisia uusia kv-työelämäyhteyksiä ohjelma on avannut korkeakoulullenne?
4. Millaisia mahdollisia vaikutuksia harjoitteluun osallistumisesta on tunnistettavissa opiskelijoissanne (opintojen vauhdittuminen/hidastuminen, työllistyminen, työuranäkymien selkiytyminen jne)
5. Miten olette markkinoineet CIMOn kv-harjoitteluohjelmia opiskelijoille?
6. Miten CIMOn kv-harjoitteluohjelmia voisi tulevaisuudessa kehittää vaikuttavuuden vahvistamiseksi?

Verkkajulkaisu
ISBN 978-952-13-6352-8
ISSN 1798-8926